

Особливості розуміння суїциду з позиції психології та християнського віровчення

Здійснено теоретичний аналіз концепцій щодо розуміння поняття суїциду в психології, а також розглянуто особливості трактування суїциду з точки зору християнського віровчення. Зроблено спробу порівняння та інтеграції даних підходів з подальшою перспективою дослідження профілактики потенційних суїцидентів. Встановлено, що християнське віровчення є надпотужним превентивним фактором суїциду серед християн. Натомість психологічна допомога стосується більше попередження та запобігання рецидивів самогубства в кожному окремому випадку і не носить масового характеру. Саме тому Христова віра та наукові досягнення в психології доповнюють одне одного і повинні виступати у взаємодії при вирішенні проблеми самогубства. Лише за цієї умови, на наш погляд, відсоток здійснення суїциду може суттєво знизитись.

Ключові слова: суїцид, аутоагресія, мотиви суїцидальної поведінки, психологія, християнське віровчення.

Осуществлен теоретический анализ концепций относительно понимания понятия суицида в психологии, а также рассмотрены особенности трактовки суицида с точки зрения христианского вероучения. Сделана попытка сравнения и интеграции данных подходов с дальнейшей перспективой исследования профилактики потенциальных суицидентов. Установлено, что христианское вероучение является сверхмощным превентивным фактором суицида среди христиан. Зато психологическая помощь касается более предупреждения и предотвращения рецидивов самоубийства в каждом отдельном случае и не носит массового характера. Именно поэтому Христова вера и научные достижения в психологии дополняют друг друга и должны выступать во взаимодействии при решении проблемы самоубийства. Только при этом условии, на наш взгляд, процент совершения суицида может существенно снизиться.

Ключевые слова: суицид, аутоагрессия, мотивы суицидального поведения, психология, христианское вероучение.

Постановка проблеми. Стрімкий зріст суїцидальності в сучасному світі, зокрема в Україні, вимагає якісно нового переоцінення та переосмислення даної проблеми представниками усього суспільства. За визначеннями Всесвітньої організації охорони здоров'я, нація перебуває у гострій небезпеці в духовному та психічному плані, якщо кількість самогубств є вищою за 20 випадків на 100 тисяч населення [15]. В Україні число завершеного суїциду в 2006 році складало 22 випадки на згадану кількість людей.

Крім того, в тому ж році, за даними Державного комітету статистики, суїцид становив в нашій державі друге місце за кількістю смертності населення після природної смерті. Наступні роки не характеризуються спадом суїцидальних тенденцій, навпаки, їх кількість щоразу збільшується. Така ситуація пов'язана, насамперед, із процесами, які відбуваються в сучасному суспільстві і напряду залежать, з одної сторони, від психічного здоров'я людини, а з другої – від рівня її духовності.

Стан дослідження. Крім низки причин, котрі безпосередньо чи опосередковано впливають на зріст рівня суїцидальності в Україні, чи не однією з основних є інертність самого суспільства та уряду держави по відношенню до вирішення даної проблеми. Спроби розпрацювання певних проектів на державному рівні, як і спроби та намагання поодиноких громадських організацій запобігти зросту суїцидальності в сучасному українському суспільстві часто не приносять бажаних результатів. Така ситуація пов'язана, насамперед, із закритістю досліджень в цьому напрямку для широкого загалу, а відтак, і з необізнаністю суспільства з даною проблемою.

Явище самогубства є надзвичайно широким та багатограним. Дане поняття можна досліджувати в світлі багатьох наук, беручи за основу диференційні критерії та цілі. Як приклад можна навести міждисциплінарні дослідження в даному напрямку Е.Дюркгайма [3], М. Бердяєва [1] чи К. Меннінгера [7]. Однак у більшості випадків такого роду дослідження у різних науках мають одну мету: збереження життя людини. Інше питання полягає у взаємодії та ефективному використанні здобутих знань про самогубство як в психології, так і зі сторони морального богослов'я. Саме з цієї причини явище суїциду ми будемо досліджувати з позиції психології та в світлі доктрини християнського віровчення католицької та православної доктрин. Обмежуватимемось при цьому, в основному, науковими дослідженнями та концепціями авторів ХХ–ХХІ століття. Дослідження суїциду на богословському рівні буде здійснено на основі Святого Письма [12], а також таких авторів: М. Бердяєва [1], Івана-Павла II [12] та інших. У статті будуть використовуватись різні документи Католицької Церкви, зокрема II Ватиканського Собору, а також Катехизм Католицької Церкви. Дослідження явища суїциду з позиції психології будуть здійснені на наукових здобутках в даній галузі таких сучасних суїцидологів, як: Е. Шнейдман [17], К. Меннігер [7], А. Моховиков [9], В. Москалець [8] та інші. Вибір даних авторів продиктований, насамперед, їхніми значними науковими досягненнями та суттєвим впливом на розвиток суїцидології.

Зважаючи на актуальність проблеми самогубства в сучасному українському суспільстві, а також на певну “дистанційованість” в плані спільних дій, спрямованих на збереження життя людини, між представниками духовенства та психології, *метою* нашої статті є теоретичне дослідження явища суїциду з позиції психології та доктрини церкви, а також спроба порівняння та інтеграції даних концепцій. Такий аналіз може стати вагомим кроком впливу на актуальну ситуацію щодо зниження рівня самогубства в суспільстві.

Виклад основних положень. Існує велика кількість визначень терміна «суїцид» у різних науках, однак, по суті, їх значення можна звести до наступної дефініції: суїцид – це свідомий акт навмисного позбавлення себе життя, який здійснюється людиною у стані сильного душевного переживання або внаслідок психічного захворювання. Традиційно самогубство відносять до одного із чотирьох видів смерті, інші три – природна смерть, нещасний випадок та вбивство. Виходячи з даного розуміння самогубства, в сучасній психології це явище класифікують за різними критеріями, в результаті чого існує безліч суттєво відмінних між собою типологій [8]. Одним з найбільш повних є розрізнення на істинну суїцидальну, парасуїцидальну, псевдосуїцидальну та асуїцидальну поведінку [10].

Суїцид у психології прийнято трактувати як прояв несвідомої агресії, яка спрямована не на зовнішній світ, але на саму людину. Існують різні гіпотези щодо несвідомих бажань людини, які лежать в основі такої агресії. Наприклад, за З. Фройдом в людині основними інстинктами є жага любові та смерті, суїцид, відповідно, становить результат домінування в людині останнього інстинкту [8]. На думку К. Меннінгера, самогубство поєднує у собі бажання убити та бути убитим плюс обов’язкове прагнення померти [7]. Крім вказаних теорій, існує ще велика кількість інших позицій, які пов’язують самогубство з несвідомою агресією, нездатністю особи любити інших людей, з гнівом, почуттям вини, тривоги, заздрості тощо. За його теорією суїцид в найменшій мірі залежить від зовнішніх факторів, натомість, визначальною є природа людини та трактування нею обставин.

У психологічному підході не існує єдиної універсальної доктрини щодо комплексу питань, пов’язаних із самогубством. Тому існує велика кількість теорій, в основі яких лежить прагнення визначити істинні причини та мотивації, що ведуть до самогубства, а також в більшості випадків пошук шляхів запобігання суїциду [7]. Морально-оцінювальна сторона в даному випадку не береться до уваги.

Одним з перших дослідників у цьому напрямку був З. Фройд. Саме йому належить створення психоаналітичної теорії самогубства, суть якої полягає у тому, що об'єктом агресії людини стає вона ж сама. «Перемога» інстинкту саморуйнування над самозбереженням веде спершу до зародження несвідомого прагнення розпрощатися з життям, а згодом, коли бажання стає свідомим, дії суїцидента набирають чіткого, цілеспрямованого характеру.

Теорія загальних рис самогубства Е. Шнейдмана становить виокремлення основних характеристик самогубства, що притаманні практично усім його видам [17]. На думку автора теорії, усі способи самогубства є лише певною мовою, якою особа спілкується зі смертю. У світлі такого розуміння будь-який тип парасуїциду прирівнюється до істинного самогубства. Однак, якщо враховувати мотиваційну сферу людини, то необхідно розуміти, що парасуїцидальні дії суттєво відрізняються від істинного самогубства.

Основними засадами теорії фрустрації Д. Долларда є принцип, за яким будь-який прояв агресії, в тому числі і автоагресії, є нічим іншим як неможливістю людини подолати та перейти через перешкоди і негаразди на шляху задоволення власних потреб [5]. Отже, фрустрація, особливо, якщо це стосується життєво необхідних потреб людини, становить визначальний фактор у бажанні особи самовільно покінчити зі своїм життям.

Нейропсихіатрична теорія суїцидальної активності базується в основному на дослідженні зв'язку фізичного та мисленневого рівнів. Суїцидальні прояви в світлі даної теорії трактуються як психопатологічні розлади, які пов'язуються з фізичними порушеннями різних частин головного мозку. Такий погляд в своїй основі має уявлення, що кожна із півкуль відповідає за окремі відмінні функції організму людини. Це означає, що емоційні стани людини, як і тривожність, депресія, порушення на пізнавальному рівні, суттєво, залежать від особливостей структури мозку [11].

Виходячи з твердження, що бути людиною означає відчувати власну неповноцінність, А. Адлер у власній теорії зазначає, що через подолання труднощів особа позбувається цього почуття [5]. Якщо ж цього не стається, в людині зароджується агресія. Самогубство, відповідно, становить замасковану агресію, спрямовану на самого себе. Особистісним змістом суїциду в даному випадку є прагнення людини викликати співстраждання до себе та засудження осіб, на яких лежить відповідальність за низьку самооцінку суїцидента.

У вченні про архетипи К. Юнг основною причиною самогубства називає несвідоме прагнення людини повернутися в лоно

матері до першого стану та відчуття безпеки [5]. Мова іде про архетип Розп'яття, який асоціюється з відновленням цього відчуття. Отже, людина несвідомо бажає здійснити акт переродження, що може стати рушійною силою у скоєнні спроби самогубства.

Теорія Д. Хілмана характеризується схваленням права людини на вибір власної смерті. Аргументація такої позиції полягає в твердженні, що будь-яка наука чи релігія до питання самогубства підходить упереджено, керуючись власними інтересами та цілями. Насправді ж, абстрагуючись від трактування цього явища у суспільстві, суїцид становить нейтральне поняття, тому є законним та прийнятним способом смерті [5].

В основі теорії міжособистісного спілкування Г. Саллівана лежить умовний поділ людини на «Я позитивне», що характеризується почуттям безпеки, «Я негативне», що супроводиться тривожністю та на хворобливе, неприродне «НЕ Я» [5]. Ототожнення себе з одним з «Я» всеціло залежить і формується під впливом відношення до особи інших людей. Якщо існує загроза безпеці людини, «Я позитивне» переходить в «Я негативне», що, в свою чергу, може спричинити виникнення суїцидальних намірів «Не Я».

К. Хорні у причинах самогубства вбачала викривлення розвитку дитини такими явищами, як культурою, релігією, політикою і т.д [5]. Відчуваючи себе у небезпеці, світ сприймається ворожим для людини, відповідно смерть, зокрема самогубство, в даному випадку трактується як шлях, що виводить особу з негативного середовища до альтернативного доброго світу.

Нове забарвлення у трактування суїциду вніс Н. Фейбероу, який під цим поняттям вперше почав розуміти парасуїцидальну поведінку людини [5]. Мова іде про різного роду психофізичні залежності, нехтування фізичним лікуванням, скоєння злочинів, проституція, ризикові види спорту тощо. Людина, бажаючи в повній мірі оцінити та відчутти життя, прагне відчутти гострий ризик і збагатитись інтенсивними емоціями.

Концепція суїцидальної поведінки А. Амбрумової полягає у тому, що в основі кожного самогубства лежить співвідношення між особистісними, психопатологічними та факторами зовнішнього середовища [5].

Екзистенційної теорії притримується В. Франкл. Життя він розглядає як конкретну особистісну місію, як дар та як певну відповідальність, що покладена Всевишнім на людину. На його думку, самогубство пов'язане з нерозумінням або втратою суїцидентом змісту життя, яке характеризується боротьбою в плані подолання перешкод та труднощів [14]. Даний підхід найбільш

близький до трактування явища самогубства у доктрині християнського віровчення.

Подібно до бачення проблеми суїциду В. Франклом, у доктрині Христової віри самогубство розглядається не як окремий самостійний вчинок людини, а як дія людини по відношенню до Бога. Це означає, що під поняттям «самогубство» розуміється не лише конкретний вчинок людини, пов'язаний з її правом на вибір, але і смертний гріх, що містить в собі нехтування найбільшим даром Бога – життям. Щоб правильно зрозуміти, що собою являє суїцид у доктрині християнського віровчення, необхідно насамперед усвідомити, що є життя, оскільки самогубство – це ніщо інше, як свідоме та добровільне позбавлення себе цього дару.

Найціннішим свідченням великої вартості людського життя для християнина є Святе Письмо. Як в Старому, так і в Новому Завіті життя людини не трактується окремо від Бога. Бог є Життя, відповідно лише Він покликає людину до буття (Ст. 4 Ст.3.; Бут. 2:7) [12]. Однак, помилкою було би трактувати поняття життя лише у значенні покликання людини до фізичного існування. Старозавітне розуміння життя мало також інше значення, а зокрема прямування людини до Господа: (Ст. 210 Ст.3.; Втор. 30:16-20; Ст. 632, 638 Ст.3; Пс. 27:1; 36:10; Ст. 711, 715 Ст.3; Прип. 8:35; 13:14) [12]. Це означає, що життя, як фізичне перебування людини у матеріальному світі – це великий Дар Божий, з допомогою якого вона повинна досягнути вічне Життя у Господі.

Через самогубство людина в прямому та переносному значенні вибирає шлях, протилежний життю, тобто смерть. Здійснюючи суїцид, особа декларує свою незгоду з Божим порядком та промислом у світі. Вбиваючи себе, привласнюючи собі право розпоряджатися своїм життям, суїцидент змінює світ, змінює порядок в ньому, відповідно протиставляє власне бажання Божому промислові. Людина покликана Богом не до смерті, але до вічного Життя. Саме тому, з огляду на Божий Задум щодо людини, а також на прямий зв'язок та певну залежність вічного Життя людини від дочасного її перебування у світі, тимчасове життя, як Дар Божий має надзвичайне значення та цінність. Самогубство є виявом заперечення та нехтування дочасного, а відтак, і вічного життя.

У Катехизмі Католицької Церкви зазначається, що людина є лише управителем, а не власником життя, яке дароване і належить Богу [6]. Крім того, автоагресивні дії з летальним кінцем осіб з психічними розладами, відповідно і в стані афекту, прийнято трактувати як суїцид. Однак, при цьому наголошується на

меншій їх відповідальності за скоєне вбивство. Відтак, в даному випадку наголошується на Божому Милосерді.

У світлі християнського віровчення, суїцид – це в першу чергу гріх проти головної заповіді любові: “Люби Господа, Бога твого, всім серцем твоїм, усією твоєю душею і всією силою твоєю і всією думкою твоєю; а ближнього твого, як себе самого” (Ст. 89 Н.З.; Лк. 10:27) [12]. Аналізуючи твори Ф. Достоевського, М. Бердяєв зазначає, що самогубство за своєю природою є виявом атеїзму та абсолютного возвеличення власного «Я». Результатом такої позиції є нерозуміння та заперечення змісту людського життя, Господнього задуму щодо людини, а відтак суїцидент вибирає шлях, що є прямопротилежним до Бога, що засвідчує людську нелюбов як до Всевишнього, так і до близького оточення. Врешті, через самогубство, особа свідомо, з власної свобідної волі, позбавляє себе дочасного та вічного Життя, натомість прирікає себе на фізичну та безконечну смерть [1].

Самогубство є переступом також п'ятої заповіді Божої: “... не вбивай; і коли хто уб'є, той підпаде судові. А я кажу вам, що кожний, хто гнівається на брата свого, підпаде судові” (Ст.11, Н.З.; Мт. 5:21-22) [12]. Мова тут не стосується лише агресивної та насильницької поведінки, спрямованої на зовнішнє середовище, дана заборона стосується усіх людей, відповідно, позбавлення себе самого життя становить те ж саме вбивство, лише себе самого. “Самогубство завжди є морально неприпустимим в такій самій мірі, як і вбивство. ... По своїй суті це є запереченням абсолютної влади Бога над життям і смертю...” [16].

Поряд із свідченням великої цінності життя, в ап. Павла ми знаходимо слова про вартість тіла людини: “Хіба ж не знаєте, що ваше тіло – храм Святого Духа, який живе у вас? Його ви маєте від Бога, тож уже не належите до себе самих. Ви бо куплені високою ціною! Тож прославляйте Бога у вашому тілі!” (Ст.212, Н.З.; 1 Кор. 6:19-20) [12]. Самогубство у такому випадку – це не лише нехтування життям, але повстання проти власного тіла, відповідно і проти Того, кому ми належимо, проти нашого Творця. Особливої актуальності в даному випадку набувають саморуйнівні дії особи (парасуїцид), наприклад, вживання людиною тютюну, наркотичних препаратів, алкоголю, захоплення грою «на межі», нехтування лікарською допомогою і т.д.

Як зазначає Н. Бердяєв, до певної міри, оправдане самогубство може бути лише в разі війни, коли на шальках терезів, з одного боку, знаходиться навмисне позбавлення себе життя, з другого ж небезпека зради та нестерпних тортур: “Коли людина

вбиває себе, тому що на неї чекають катування і вона боїться скоїти зраду, тоді це по суті навіть не є самогубство” [1].

В результаті дослідження та аналізу релігійного та психологічного підходів явища суїциду необхідно зазначити, що християнське віровчення базується насамперед на духовно-моральних принципах та на вірі людини в абсолютні істини та цінності. Ціллю даного підходу не є дослідження та усвідомлення самогубства як явища чи процесу, який має відображення у свідомості людини. Релігійний підхід розглядає самогубство в перспективі відношення «Бог – людина», в результаті чого суїцид однозначно отримує осуд, оскільки становить крок, наслідком якого є вічне розірвання зв'язку між Богом і людиною. Відмінним від релігійного є психологічний підхід, метою якого є дослідження явища суїциду з наукової точки зору: дослідження та усвідомлення ключових моментів та факторів самогубства. Мова іде як про мотиваційну сферу людини, так і про її когнітивно-емоційні стани в часі планування та здійснення автоагресивних дій. Іншою відмінністю у підходах є сприйняття суїциду як явища, при цьому абстрагуючись від моральних чи духовних суджень. Самогубство трактується як можливість людиною здійснити свій вибір. В даному випадку навмисне завдання людиною собі смерті трактується як “Право на самогубство повинне бути в числі основних громадянських свобод: ніколи не можна заставити людину жити всупереч волі” [13]. Однак, даної позиції притримуються далеко не всі представники психології.

Релігійна позиція, натомість, наголошує на тому, що безсмертя самогубства є результатом потьмареної людської совісті, коли суїцид трактується як героїчна дія, або, принаймні, як нейтральний вчинок. Дане визначення стосується питання свободи в плані власного трактування життя. Насправді ж це визначення не має відношення більше ні до чого, крім свободи в плані протиставлення людської волі Божій.

У лоні науки психології існує ціла низка теорій щодо причин, чому людина вбиває себе, які, однак, в переважній більшості не лише не суперечать, але й доповнюють одна одну. Цілковито відмінна ситуація складається з теоріями, в основі яких покладені принципи нігілізму, релятивізму та людської вседозволеності. Результатом таких роздумувань є зміна цілей та пріоритетів дослідження суїциду. Це означає, що в подібних випадках мета наукового дослідження губить свій морально-духовний та етичний характер, відповідно, перестає служити на благо людству для збереження життя.

Поряд з науковими підходами існує також позиція Христової Церкви щодо цього явища, за якою самогубство становить

смертний гріх і є перешкодою до спасіння людини у вічності. Таким чином як християнська доктрина, так і психологія мають однакову ціль: спасіння життя людини.

Висновок. Підсумовуючи усе вищесказане, необхідно зазначити, що як наукові здобутки в науці психології, так і позиція Христової церкви щодо суїциду повинні бути взаємодоповнюючими, адже метою є збереження життя людини. Однак, розглядаючи питання взаємодії згаданих позицій, слід усвідомлювати відмінності їхньої дії: християнське віровчення є надпотужним превентивним фактором суїциду серед християн. Натомість психологічна допомога стосується більше попередження та запобігання рецидивів самогубства в кожному окремому випадку і не носить масового характеру. Саме тому Христова віра та наукові досягнення в психології доповнюють одне одного і повинні виступати у взаємодії при вирішенні проблеми самогубства. Лише за цієї умови, на наш погляд, відсоток здійснення суїциду може суттєво знизитись.

Подальших розвідок потребують наступні питання: чим є акт суїциду для потенційного самогубця і як це емпірично можна дослідити; на яких інтегративних (психолого-християнських) положеннях повинна базуватися програма профілактики та яким чином перевірити її ефективність.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. О самоубийстве / Электр. ресурс. – Режим доступа : [www.krotov.info/library/02_b/berdyayev/1931_027.html] (20. 02. 2013).
2. Глоссарий суицидологических терминов / Электр. ресурс. – Режим доступа : [http://vocabulary.ru/dictionary/26/] (22. 02. 2013).
3. Дюркгайм Е. Самоубийство: соціологічне дослідження / Пер. з фр. Кононович. – К.: Основи, 1998 – 519 с.
4. Энциклопедия психологии / Электр. ресурс. – Режим доступа : [http://sexualdysfunction.ru/411.html /] (22. 02. 2013).
5. Исаев Д. С. Психология суицидального поведения / Д. С. Исаев, К. В. Шерстнёв// Электр. ресурс. – Режим доступа : [www.krotov.info/libr/10_i/sa/aev.gtml] (24. 02. 2013).
6. Катехизм Католицької Церкви / Синод Української Греко-Католицької Церкви. – Жовква: Місіонер, 2002. – 772 с.
7. Меннингер К. Война с самим собой / К. Меннингер; Пер. с англ. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 479 с.
8. Москалец В. П. Психология суїциду / В. П. Москалец. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 260 с.

9. Моховиков А. Н. Суицидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах / А. Н. Моховиков. – М. : Когито-Центр, 2001. – 569 с.
10. Пилягина Г. Я. Неотложные состояния в психиатрии и суицидологии / Г. Я. Пилягина// Журнал практичного лікаря. – К. – 1999. – № 4. – С.32-37.
11. Розанов В. А. Нейробиологические основы суицидальности / В. А. Розанов, А. Н. Моховиков, Д. Вассерман// Український медичний часопис. – 1999. – № 6 (14). – С. 28-36.
12. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / Повн. перекл. здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами / загальна редакція Хоменка. Рим–Торонто. – 1990.
13. Соломон Э. Демон полуденный. Анатомия депрессии / Э. Соломон. – М.: ООО Изд-во “Доброя книга”, 2004. – 672 с.
14. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 372 с.
15. Чепенко В. В. Суицид – потенциальная угроза национальной безопасности Украины / В.В.Чепенко// Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції «Психологічні аспекти національної безпеки». 22-23 березня 2007 року. Львів 2007.
16. Encykliki Ojca Swietego Jana Pawla II. – Tom II. – Warszawa, 1996 Evangelium vitae. – 359 s.
17. E. Schnejdman. Selbststeuerung und Suizidrisiko: Persönlichkeitsspezifische Antezedenzen der Suizidalität / Режим доступу : [<http://d-nb.info/1970391692/34>] (4. 01. 2008).

The theoretical analysis of the concepts was done for more understanding of the notion of suicide in psychology, as well as the features of interpretation of suicide were considered from the perspective of Christian doctrine. The attempt to compare and integrate these approaches was made with the prospective study of the prevention of potential suicide. The Christian doctrine is established to be the most powerful preventive factor of suicide among Christians. But psychological assistance concerns the prevention and prevents recurrence of suicide in each separate case and is not of a mass character. That is why the faith of Christ and the scientific achievements in psychology complement each other and should act in cooperation while solving the problem of suicide. Only on this condition, in our opinion, the percentage of committing suicide may be significantly reduced

Keywords: suicide, self-aggression, motives of suicidal behavior, psychology, Christian doctrine.

Отримано: 12.01.2013 р.